

سازوکار عملیاتی بانکداری مشارکت در سود و زیان (معرفی ابزارهای مالی گواهی مشارکت و گواهی پذیره با کارائی بین المللی)

احسان کیانی قلعه نو

^۱ کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، سیستان و بلوچستان، ایران

چکیده

علیرغم توجه بانکداران به شیوه بانکداری مشارکت در سود و زیان با گذشت قریب به نیم قرن از طرح اجرای این نوع بانکداری در قالب بانکداری نوین هنوز امکان اجرایی شدن آن فراهم نیامده است. تعاریف متنوع از ربا، سازوکارهای عملیاتی، نظارتی و مدیریتی مناسب برای بانکداری مشارکت در سود و زیان از جمله عواملی هستند که به (PLS) اجازه نداد تا این شیوه از بانکداری عملی شود. در این مقاله الگوی اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان ارائه می گردد که بتواند بر مشکلات فوق فائق آید. در این نوع از بانک، اساس تعیین نرخ بهره تسهیلات بانکی نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد میباشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق العمل و در مقام وکیل و یا عامل سپرده گذارکارمزد متعلقه را دریافت و منابع مالی وی را در طرحهای مختلف سرمایه گذاری می نماید و بر ریز فعالیتهای مجری نظارت می نماید. بازدهی ناشی از سرمایه گذاری به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده گذاران منتقل می شود. در این شیوه امین به نمایندگی از طرف بانک PLS واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان درخصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها و رسیدگی صورتهای مالی را بعهده دارد. در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی، نظیر گواهی مشارکت برای طرح های پایان پذیر و گواهی پذیره برای طرح های پایان ناپذیر استفاده خواهد شد. بازار ثانویه معاملات گواهی ها و طراحی سبد گواهی مشارکت و خدمات بیمه ای متنوع در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای جدید تأسیس شده نقش مهمی ایجاد خواهد کرد. کلیه عملیات بر اساس دستورالعملهای تدوین شده صورت خواهد گرفت. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب کمیته ها و واحدها و ادارات لازم تحلیل و سازماندهی شده اند.

واژه های کلیدی: ابزارهای مالی، گواهی مشارکت، گواهی پذیره، کارائی بین المللی.

مقدمه

کشورهای جهان اقدامات گسترده‌ای را برای تحقق بانکداری اسلامی انجام داده‌اند. خصیصه ریسک پایین این بانکداری سبب شده تا علاوه بر کشورهای مسلمان حتی بسیاری از کشورهای غربی نیز به جهت گریز از ریسک، علاقمند به آزمایش این نوع بانکداری شوند براساس گزارشات صندوق بین المللی پول در دهه گذشته این نوع بانکداری ۱۰٪ رشد داشته و همین رشد نیز برای سالهای آتی پیش بینی می‌شود.

علیرغم این رشد، بانکداری مشارکت در سود و زیان هرچند توسعه فراوانی یافته ولی به دلیل نوین بودن مکانیزم اجرایی گواهی های مشارکت و عملیات مربوط به آن ودلائل زیراز جمله علل رشد کند آن میباشد.

علل اصلی عدم موفقیت این شیوه بانکداری بطور کلی ناشی از دلایل ذیل می باشد:

- برداشت متفاوت فقهی مذاهب مختلف اسلامی از ربا.
- فقدان فرآیندهای نظارتی و مدیریتی بر نحوه عملیات مالی و اجرایی وام گیرنده.
- فقدان وجود فرآیندهای اجرایی در ابعاد عملیات، نظارت و مدیریت متناسب با نیازهای مشارکت در سود و زیان.
- عدم سازگاری با زیرساختهای سازمان بانکها، مهمترین عامل در عدم تحقق تئوریهای ایده ال بانکداری اسلامی تلقی می شود.

زیرا بانکها به عنوان تشکیلات نظارتی برای نظارت بر ریز عملیات سرمایه گذارینها تأسیس و سازماندهی نشده‌اند و لذا با این سازمان اصولاً از عهده این کار بر نمی آیند.

تجربه بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS

منع ربا و مشارکت در سود و زیان از نظر تاریخی سابقه طولانی را داراست و بطور قطع براساس متون تاریخی سابقه آن به قبل از اسلام بر میگردد. مشارکت در سود و زیان با رشد اسلام نضج گرفت و در حال حاضر به عنوان یکی از ابزارهای مدرن تامین مالی مورد توجه قرار گرفته است. به همین دلیل از مشارکت در سود و زیان بعنوان یکی از ابزارهای مالی موفق یاد میشود. مضاربه و مشارکت بعنوان دو ابزار مالی مبتنی بر مشارکت در سود و زیان عملاً پرداخت سود ثابت را از عملیات مالی حذف و تامین کنندگان منابع پولی را در سود و زیان ناشی از سرمایه گذاری شرکت خواهد داد.

براین اساس موارد زیر هرکدام به نوعی تعاریف مفهومی متنوعی از مشارکت در سود و زیان بانکداری را مورد بررسی قرار داده اند:

- روشی مبتنی بر قرارداد بین دو یا چند نفر از طرفهای معامله است که با (PLS) مشارکت در سود و زیان خواهند داشت.
- مشارکت منابع در انجام سرمایه گذاری یک طرح، بهره مندی مشاع سود و زیان ناشی از اجرای طرح فراهم می گردد. دارائیهها و بدهیههای بانک اسلامی یکپارچه هستند به نحویکه در حقیقت قرض گیرندگان PLS براساس پارادایم منابع پولی، بانکها را در سود و زیان شرکت داده و به ترتیب بانکها نیز سپرده گذاران را در سود و زیان شرکت می دهند که موجب کارایی بیشتر تخصیص سرمایه خواهد شد زیرا بازدهی سرمایه و نحوه تخصیص آن بستگی به بازدهی و چگونگی سودهی طرح دارد. بر اثر مطالعات چونگ و لیو درباره بانکداری اسلامی مالزی بعنوان بازار بزرگ بانکداری و بیمه اسلامی نتایج ذیل حاصل شده است:

PLS برغم محوریت مشارکت در سود و زیان در بانکداری اسلامی، بانکداری اسلامی مالزی در اجرا موفق نبوده و تحقق این پارادایم در بخش دارائیهها نسبت به بدهی از سرعت کمتری برخوردار بوده است. بر این اساس فقط ۵۰ درصد از دارائیههای بانکداری و فاینانس اسلامی در شق بانکداری اسلامی مالزی، از طریق مضاربه و مشارکت میباشد و قسمت اعظم معاملات فاینانس در این بخش مبتنی بر عملیات بانکداری است که روح حاکم بر این نوع معاملات همچنان ربوی است. در بخش بدهی، سپرده گذاری در PLS مشارکت در سود ۷۰ درصد کل سپرده های مبتنی بر بانکداری اسلامی را تشکیل می دهد.

در بانکداری مالزی کمتر از این بازدهی در بانکداری متعارف بوده PLS نرخ بازدهی سپرده های بانکداری بطوریکه نرخ بازدهی این نوع از سپرده ها تابعی از نرخ بازدهی بانکداری متعارف می باشد و نه برعکس.

در بانکداری اسلامی (PLS) در ایران نیز موارد اشکالات مشابه است. عدم اجرایی شدن مشارکت در سود و زیان ایران نیز بدلائل مختلف توسعه نیافت. با بررسی اقلام ترازنامه بانکهای ایرانی در دو بخش دارائیهها و بدهیهها سهم محصولات مشارکتی تا قبل از کاهش دستوری نرخ سود توسط دولت در مقایسه با سایر محصولات در حداقل بود. به بیان دیگر عقود مشارکتی در بخش دارائیهها در حداقل و عقود مبادله ای بیشترین سهم از تسهیلات منابع پولی را به خوداختصاص داده اند؛ و از طرفی، نرخ بازدهی این نوع سرمایه گذاریها براساس سود مورد انتظارو نه سود واقعی تعیین می شود. در بخش بدهی نیز سپرده گذاری بر اساس عقد وکالت و بر اساس حداقل نرخ تعیین شده بانک مرکزی بصورت غالب به سپرده گذاران پرداخت می شود. با حضور بانکهای خصوصی در دهه گذشته و افزایش رقابت در بین بانکها با اختلاف یک یا دو درصد بیشتر از سود علی الحساب، سود قطعی به سپرده گذاران پرداخت می شود. افزایش فشار دولت به بانکها در سالهای اخیر به منظور کاهش نرخ سود عقود مبادله ایی موجب شد تا به منظور حفظ حاشیه سوددهی مثبت برای بانکها، بانکهای ایرانی به سمت تخصیص منابع به عقود مشارکتی حرکت نمایند. ولی بهرحال دربخش دارائیهها نیز بدلائل ذیل اجرای مشارکت در سود و زیان در بانکهای ایرانی با مشکلاتی به شرح ذیل روبرو بوده است:

- عدم وجود سازوکارهای تشکیلاتی و تخصصی در نظارت کارآمد بر طرح های سرمایه گذاری عقود مشارکتی
- عدم امکان استفاده از فناوری اطلاعات در بکارگیری سیستم های یکپارچه بانکداری اسلامی
- عدم طراحی ابزارهای نوین مالی و فقدان بازار سرمایه کارآمد به منظور تامین مالی بانکداری

معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS

اساس بانکداری مشارکت در سود و زیان مبتنی بر بهره مندی تمامی اعضاء درگیر در فعالیت اقتصادی از بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می باشد. از اینرو صاحبان سرمایه، کار، خدمات و تکنولوژی می بایست از طریق سازوکارهایی که بانک غیرربوبی فراهم می آورد به نسبت سهم الشرکه و آورده خود بهره مند شوند. برای تدوین معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان نخست به تعریف هریک از طرفهای این شیوه بانکداری میپردازیم.

علاوه بر بانک، سپرده گذار، مجری کار و صاحب دانش وفن و ... ارکان سازمانی دیگری برای ساختار اجرایی مشارکت در سود و زیان بایست تأسیس شوند که هرکدام از این رکنها وظیفه ای خاص را در ارتباط با ماهیت فعالیتهای مرتبط با مشارکت به عهده خواهند داشت

قراردادهای تنظیمی بانک با هرکدام از طرفین میتواند بر مبنای کارمزد و یا بر مبنای مشارکت در سود یا زیان باشد. بانک به عنوان وکیل سپرده گذار موظف به حفظ حقوق سپرده گذار بوده و در این راستا باید کلیه امکانات تخصصی خود را برای حفظ منافع وی بکار برد.

سپرده گذار: که تأمین کننده منابع مالی سرمایه گذاری است بر اساس عقد جعاله منابع مالی خود را صرف خریدو یا اقدام به خرید گواهی PLS گواهی مشارکت طرح خاص، بسته ای از طرحها و مشارکت در سود و زیان بانک برای مشارکت در ساخت طرح های پایان ناپذیر -تولیدی می نماید تا از بازدهی محصولات بانکی مشارکت در سود و زیان به نسبت سهم الشرکه خود منتفع شود.

مجری: شخصیتی است حقوقی که سهم الشرکه نقدی و غیرنقدی خود را به نحو مشاع طبق قرارداد مشخص با سهم الشرکه سپرده گذار به واسطه گری بانک درآمیخته تا فعالیت سرمایه گذاری مشترکی را ترتیب دهد.

امین: واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان در خصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها، ... با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی را به عهده دارد.

حکمت: حل و فصل اختلافات فیما بین بانک، مجری طرح و سپرده گذار که رابطه حاکم بر آنان براساس بانکداری بوده حسب توافق طرفین با ارجاع ماموریت قضائی به شخص یا اشخاص مشارکت در سود و زیان داوری انجام می گردد.

بازار ثانویه: به منظور ساده سازی، رونق بخشیدن و ایجاد جذابیت به بازار گواهی مشارکت و گواهی پذیره تشکیل بازار ثانویه پیشنهاد می شود. بانک این فرصت را ایجاد مینماید تا گواهی مشارکت و همچنین گواهی پذیره، از طریق شبکه اینترنت در بازار ثانویه خرید و فروش گواهی معامله شود.

مشاوران: مشاوران در بانکداری نقش ارزیابی اقتصادی، مالی و فنی خواهند داشت. پیچیده بودن برخی از طرحها PLS از منظر نوع فناوری بکارگرفته شده بدون شک بکارگیری از مشاوران متخصص را اجتناب ناپذیر می نماید.

عامل و نوع ارتباطات در بانک PLS

در یک طرح، صرفنظر از اینکه بانک PLS رابط میان ارکان اصلی بانکداری دولتی و یا خصوصی باشد اساس تعیین نرخ بهره تسهیلات بانکی نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد میباشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق العمل کاری و در مقام وکیل و یا عامل کارمزد مربوطه را دریافت نموده و تمامی بازدهی ناشی از امور سرمایه گذاری چه به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده گذار منتقل میشود.

بر این اساس بانکهای عامل بر اساس عقود مشارکتی سپرده های سرمایه گذاری را بر اساس وکالت عام و یا خاص بصورت مشاع و بر اساس تشخیص سپرده گذار و یا تشخیص خود در طرح و یا طرجهای مورد نظر سرمایه گذاری نموده و بازدهی حاصل از سرمایه گذاری را بین سپرده گذاران تقسیم می نمایند.

ارکان بانکداری مشارکت در سود و زیان PLS

ارائه طرح نامه و مستندات لازم از سوی مجریان به منظور بررسی و امکان سنجی طرح در ابعاد اقتصادی، مالی محسوب می شود. در بحث فنی توسط واحد ارزیابی و بر اساس دستورالعمل های مربوطه اولین گام اجرایی در بانکداری مجری کلیه مدارک و مستندات لازم را طبق دستورالعمل های مربوطه شامل بودجه بندی، برنامه زمان بندی، منابع موردنیاز و نحوه مصرف منابع، نحوه اجرای طرح، فازبندی، نحوه کنترل کیفیت، نحوه گزارش دهی و چگونگی اتمام و تحویل طرح را به بانک تحویل می نماید. بانک در صورت لزوم به منظور ارزیابی و نظارت طرجهائی که از فناوریهای خاص و یا پیچیده در آنها استفاده شده باشد و خارج از محدوده توانایی کارشناسی بانک باشد از خدمات مشاوران خارج از بانک استفاده خواهد نمود. بانک پس از حصول شرایط مثبت ارزیابی مجری و طرح سرمایه گذاری در قالب PLS به منظور تامین منابع مالی به سپرده گذاران علاقمند به مشارکت طرح پیشنهادی PLS محصولات مختلف بانکداری مجری را به سپرده گذاران معرفی خواهد نمود. سپرده گذار با خرید گواهی مشارکت یا گواهی پذیره منابع مالی خود را برای انجام طرح پیشنهادی در اختیار بانک قرار میدهد. بانک منابع جمع آوری شده را در قالب قرارداد مشارکت در اختیار مجری قرار داده و مجری به مرحله اجرای طرح وارد می شود. واحد امین از طرف بانک در تمامی مراحل اجرای طرح تا زمان اتمام عملیات ساخت و یا بهره برداری و تسویه حساب، امین نظارت مستقیم بر حسن اجرای عملیات خواهد داشت. بدیهی است گزارشهای امین طرح ملاک پرداختهای بعدی بانک به مجری قرار خواهد گرفت. در پایان طرح و طبق دستورالعمل ها و فرمول های مربوطه میزان سود یا زیان طرح و کارمزد سهم بانک توسط واحد حسابداری / ممیزی محاسبه و سهم مجری و سپرده گذار تعیین و به حسابهای آنها واریز خواهد شد. در صورت وجود گزارش یا صورتجلسه توقف توسط امین، میزان تأخیر و ضرر ناشی از تأخیر طبق دستورالعمل مربوطه تعیین و محاسبه می گردد، که در قالب گواهی مشارکت و گواهی پذیره طراحی شده است توسط بانک عامل و با PLS محصولات بانکداری مجوز

عمومی بانک مرکزی در قالب مقررات انتشار گواهی مشارکت و گواهی پذیره صادر و در اختیار سپرده گذاران قرار خواهد گرفت و سپرده گذاران می توانند قبل از تسویه حساب و در صورت انصراف از ادامه سرمایه گذاری به روش الکترونیک نسبت به فروش گواهی مشارکت یا گواهی پذیره خود در بازار ثانویه گواهی چه در باجه خرید و فروش گواهی های بانک و چه در بازار ثانویه اینترنتی اقدام نمایند.

همکاری شرکت های بیمه به منظور پوشش مالی گواهی ها در نظر گرفته شده است.

الزامات قانونی PLS

فقدان سابقه اجرایی این نوع از بانکداری ضرورت تدوین مقررات و دستورالعمل های جدیدی را می طلبد. در گام نخست می بایست مقررات بالادستی لازم در قالب آیین نامه هایی از طرف بانک مرکزی صادر و در محدوده قوانین و مقررات دستورالعمل های بانکداری تدوین و ابلاغ شود تا ابزارهای مالی این شیوه بانکداری نظیر گواهی مشارکت و گواهی پذیره ارزش قانونی و حقوقی پیدا کنند.

بانک مرکزی به عنوان عامل ناظر بر عملیات بانکداری به عنوان صادرکننده مقررات و آیین نامه های اجرایی و نظارتی نقش ایفا می نماید، تأیید و تصویب آیین نامه ها و مقررات لازم به منظور اجرایی شدن این نوع بانکداری و همچنین اخذ مجوز به منظور اجرایی شدن محصولات و ابزارهای مالی در حوزه اختیارات بانک مرکزی خواهد بود.

شیوه نامه فرآیندهای عملیاتی PLS

برای اجرای بانکداری مشارکت در سود و زیان شیوه های عملیاتی در قالب دستورالعمل های زیر طراحی و قابل انجام خواهد بود:

- ۱- تضمینات، وثایق و آورده ها: بسته به نوع طبقه مجری گروه های سبز، زرد نوع وثائق و تضمینات حسن انجام کار از مجری اخذ خواهد شد. سهم آورده مجری اعم از نقدی و غیر نقدی در هر طبقه در این دستورالعمل مشخص شده است.
- ۲- مدارک و مستندات لازم جهت ارزیابی طرح: کلیه مدارک و مستندات لازم اعم از مالی و غیرمالی جهت ارزیابی طرح، مجوزها اعم از قانونی و فعالیت در این دستورالعمل مشخص شده اند.
- ۳- گزارش دهی مجری: گزارش هایی که حاوی اطلاعات مورد نیاز بانک، امین، حسابرس و یا هر مرجع کنترل کننده دیگر باشد در این دستورالعمل معین شده است.
- ۴- گزارش توجیهی: هدف از تدوین این دستورالعمل نظام مند کردن و استانداردسازی گزارشات توجیه اقتصادی، فنی، مالی طرح بوده تا واحدهای ذیربط بتوانند گزارش های مذکور را در چارچوب مشخص ارزیابی نمایند.
- ۵- حکمیت، داوری: سپرده گذار و مجری با بانک به شخص یا اشخاص مرضی الطرفین در صورت بروز اختلاف را معین مینماید.
- ۶- فورس ماژور: بروز حوادث غیرمترقبه برای ذینفعان بانکداری را برای بانک تعیین مینماید.
- ۷- دستورالعمل انصراف سپرده گذار و تسویه پیش از موعد: انصراف سپرده گذار از ادامه سرمایه گذاری و نحوه تسویه حساب با آنها از طریق فروش گواهی مشارکت یا گواهی پذیره در این دستورالعمل مشخص شده است.
- ۸- تغییر در زمانبندی و هزینه: شرایط تغییر در هزینه های سرمایه گذاری ناشی از تقصیر یا قصور مجری و محاسبه آثار تورم بر درآمد و هزینه و همچنین نحوه محاسبه حق السهم ذینفعان در این شرایط در این دستورالعمل معین شده است.
- ۹- مشارکت جدید: صدور گواهی مشارکت یا گواهی پذیره جدید به منظور تامین اعتبار طرح PLS مطابق مفاد این دستورالعمل خواهد بود.
- ۱۰- تسویه حساب با مجری: شرایط و نحوه تسویه حساب با مجری طبق مفاد این دستورالعمل خواهد بود.

- ۱۱- **تبدیل گواهی پذیره:** نحوه تبدیل گواهی پذیره به سهام و فرآیندهای آن و ارزش گذاری سهام در این دستورالعمل معین شده است.
- ۱۲- **معاملات گواهی:** نحوه خرید و فروش گواهی مشارکت و گواهی پذیره در پورتال اینترنتی و ایجاد بازار ثانویه، نحوه بازارگردانی در این دستورالعمل مشخص شده است.
- ۱۳- **توانایی مجری:** شامل نکاتی مبنی بر اهلیت فنی و اهلیت مالی و گروه‌بندی مجریان براساس طرح و نوع وثائق و تضمینات حسن انجام کار و ایفای تعهدات و سهم آورده مجری و طبقه بندی مجری در سه گروه سبز و زرد و قرمز.
- ۱۴- **صلاحیت امین:** تعیین صلاحیت و شرایط امین به عنوان ناظر بر حسن اجرای عملیات مجری در قالب اشخاص حقیقی یا حقوقی در این دستورالعمل مشخص شده است.
- ۱۵- **استانداردها و الزامات نظارت:** در این دستورالعمل کلیه الزامات و استانداردهای مورد نیاز فرآیندهای نظارتی آورده شده است.
- ۱۶- **شرایط عمومی قرارداد:** به منظور تنظیم صحیح قرارداد و الزام آور بودن مفاد آن برای طرفین در بانکداری رعایت شرایط عمومی قرارداد ضروری است که در این دستورالعمل مشخص شده اند.
- ۱۷- **تنظیم قراردادها:** طراحی قراردادهای تیپ بانک با مجری، با سپرده گذار و با امین و با مشاوران ارزیابی اعم از پایان پذیر و پایان ناپذیر PLS. طرح ها برای هریک از محصولات بانکداری.
- ۱۸- **حسابداری و حسابرسی:** شرایط و الزامات حسابرس، فرآیندهای حسابرسی، صورت های مالی شرکت و سندرسی به منظور تأیید و صحت عملیات از جمله مواردی است که در این دستورالعمل آمده است.
- ۱۹- **دریافتهای بانک:** کلیه دریافتهای بانک در کلیه فرآیندهای ارزیابی مقدماتی و تفصیلی، خدمات نظارتی، امین، مهندسی مالی، ممیزی و سایر خدمات و همچنین درآمد بانک در این دستورالعمل معین شده است.

زیر ساخت های فناوری اطلاعات PLS

بر اساس مطالعات انجام شده یکی از دلایل عدم تحقق بانکداری مشارکت در سود و زیان فقدان سیستمهای یکپارچه می باشد به نحوی که تمامی تولیدکنندگان، منابع اطلاعاتی را به یکدیگر متصل نمایند و این که هر تراکنشی در درون این سیستم قابل ردگیری و نظارت باشد. از اینرو برای رسیدن به حالت ایده ال مشارکت در سود و زیان ضروری است تا ایجاد سیستمهای یکپارچه نه تنها از خصوصیات سیستم برنامه ریزی منابع بنگاه، سیستم اجرایی سازندگان (SCM)، مدیریت زنجیره عرضه (CRM) زیرسیستم های مدیریت ارتباط با مشتری (MES) و همچنین مدیریت گردشکار (BPR)، مهندسی مجدد فرآیندها (HRM)، مدیریت منابع انسانی WFM نیز تلقی می شوند را می بایست دربرداشته باشد. با PLS ایده ال بانکداری Core banking که بعنوان ماژولهای توجه به اینکه چنین یکپارچگی در حال حاضر قابل احصاء نیست لذا نمیتوان از شیوه های یکپارچه برای بانکداری مشارکت در سود و زیان و بصورت تمام اتوماتیک استفاده نمود.

بطوری که در جدول ۱ نشان داده شده است. ایجاد بازار ثانویه مجازی در PLS کلی خصوصیات هریک از محصولات بانکداری محیط اینترنت و امکان خرید و فروش محصولات از جذابیت این نوع از محصولات به شمار می رود.

جدول ۱: ساختار محصولات مشارکت در سود و زیان

محصول زمان تسویه سود/زیان نوع عقد پوششهای مالی (جعاله، وکالت، صلح) ویژگی گواهی مشارکت، گواهی پذیره طرح خاص (پایان پذیر) اتمام و فروش طرح بیمه بخشی از سرمایه طرح استفاده از بیمه های مسئولیت، مهندسی، حوادثی نام بودن قابل انتقال به غیر در بازار ثانویه امکان خرید و فروش و انتقال از طریق اینترنت / باجه بانک / بازار بورس بصورت مکانیزه و طی تشریفات خاص اخذ کارمزد از طرفین معامله بصورت مکانیزه تعیین قیمت برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا امکان تبدیل گواهی مشارکت به سهام در مورد طرح های پایان ناپذیر تسویه قطعی با آخرین مالک گواهی مشارکت مشتریان محصولات اعم از بخش خصوصی یا دولتی و شخصیت حقیقی یا حقوقی بسته ای از طرح ها (پایان پذیر) اتمام و فروش طرح سود و زیان PLS شعبه پایان سال مالی طرح های پایان ناپذیر زمان بهره برداری

محصولات و خدمات بانکداری PLS

(PLS) به دو نوع محصولات و خدمات طراحی شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان پایان پذیر و پایان ناپذیر به شرح ذیل قابل تفکیک می باشد. در تمام این محصولات بانک از طریق فروش اعتماد، نظارت، مهندسی مالی و کنترل پروژه و همچنین شفاف سازی در مشارکت واقعی نسبت به اخذ کارمزد اقدام می نماید.

مشارکت در طرح های پایان پذیر: در این گروه از محصولات مشارکت در سود و زیان، سپرده گذار در پایان سال مالی و یا پس از زمان بهره برداری و فروش طرح سرمایه گذاری بسته به نوع مشارکت اعم از مشارکت در سود و زیان بانک و یا سرمایه گذاری در طرح ها و با توجه به دستورالعمل های مربوطه سود یا زیان حاصل از مشارکت طرح بین سپرده گذار، مجری و بانک توزیع و تسویه حساب نهایی صورت خواهد گرفت.

محصولات مربوط به مشارکت در طرح ها نیز میتواند شامل مشارکت در یک طرح خاص و یا بسته ای از طرح ها باشد. ابزار مالی مورد استفاده در این گروه از محصولات گواهی مشارکت به نحوی می باشد که به محض سپرده گذاری در یکی از محصولات طرح های پایان پذیر به سپرده گذار گواهی مشارکت ارائه خواهد شد.

مشارکت در طرح های پایان ناپذیر: برای شرکت مجری بانک به اندازه سرمایه مورد نیاز طرح نسبت به پذیره نویسی سهام در قالب انتشار گواهی پذیره اقدام مینماید. گواهی پذیره دارای همان خصوصیات گواهی مشارکت بوده و می تواند در بازار ثانویه خرید و فروش شود. پس از پایان دوران ساخت و در زمان شروع بهره برداری از طرح، گواهی پذیره تبدیل به سهام خواهد شد. تمامی مراحل پذیره نویسی، تبدیل گواهی پذیره نویسی به برگه های سهام با نظارت بانک انجام خواهد شد و مالکیت طرح به صورت نهایی از طریق تبدیل گواهی های پذیره به سهام به سپرده گذاران منتقل و سپرده گذاران تبدیل به سهامدارن خواهند شد.

خصوصیات گواهی مشارکت و گواهی پذیره PLS

مطابق جدول ۱ بی نام بودن، قابل انتقال به غیر، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه مجازی و بازار بورس، درآمد زا بودن معاملات برای بانک (نیم در هزار از طرفین)، تعیین قیمت بر حسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار ثانویه اینترنتی، تسویه قطعی با آخرین مالک گواهی از جمله خصوصیتی است که گواه یهای مشارکت و پذیره هر دو دارای آن هستند. تفاوت گواهی های مشارکت و پذیره در این است که بانک با دارنده گواهی مشارکت طر حها پس از زمان در PLS بهره برداری و انجام مزایده طرح و فروش آن تسویه حساب می نماید و یا در مورد دارنده گواهی مشارکت شعبه پایان سال مالی و به محض حاضر شدن صورتهای مالی شعبه تسویه حساب به عمل خواهد آمد. در صورتیکه بانک متعهد است دارنده گواهی پذیره را به سها مدار طرح سرمایه گذاری تبدیل نماید و هیچگونه تعهدی نسبت به پرداخت اصل سرمایه و سود آن از طریق فروش نخواهد داشت و در نهایت پس از اتمام این فرآیند مسئولیت بانک به پایان خواهد رسید.

گواهی مشارکت برگه های (دیجیتالی) بی نامی است که به قیمت اسمی مشخص و برای مدت معین (مدت زمان اجرای طرح پایان پذیر سرمایه گذاری) توسط شعبه بانکداری مشارکت در سود و زیان منتشر می شود. دارندگان این برگه ها به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت در سود حاصل از اجرای طرح مربوطه شریک می باشند و بانک در ازای ارائه خدمات مدیریت سرمایه به سپرده گذاران که بنا به درخواست ایشان در یکی از سه نوع محصولات بانک خواهد بود، سرمایه گذاری مینماید.

گروه های مشتریان در بانکداری PLS

در چارچوب این نوع بانکداری گروه های مشتریان را میتوان به دو گروه سپرده گذاران و مجریان طرح های سرمایه گذاری به شرح ذیل تقسیم بندی نمود.

سپرده گذاران: سپرده گذاران در این نوع از بانکداری میتوانند اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی بخش خصوصی یا دولتی باشند.

مجریان: مجریان در این شیوه بانکداری لزوماً می بایست اشخاص حقوقی اعم از بخش خصوصی یا دولتی باشند. ضرورت دارا بودن شخصیت حقوقی برای مجریان به سبب ضرورت وجود تراکنش ها، اسناد و صورت های مالی حسابرسی شده به منظور محاسبه سود یا زیان طرحهای سرمایه گذاری میباشد.

عقود اسلامی مورد استفاده در بانکداری PLS

بانک براساس عقد جعاله، با سپرده گذار قراردادی تنظیم تا براساس نظر سپرده گذاران در یکی از محصولات در سود و یا زیان مشارکت آنها را با مجری فراهم آورد و در طرف دیگر براساس عقد مشارکت مدنی با PLS بانکداری اجری یا مجریان وارد معامله خواهد شد و از این طریق بعنوان نهادی که با اخذ حق الجعاله یا حق العمل شرایط تجهیز منابع سپرده ای و تخصیص آنها به سرمایه گذاری را (بین سپرده گذار) که در این حالت تأمین کننده منابع مالی سرمایه گذاری است (مجری) که عملیات اجرایی سرمایه گذاری را بعهده دارد فراهم آورده و سود و یا زیان حاصل از سرمایه گذاری را در چارچوب توافقات حین قرارداد به تأمین کننده منابع یعنی سپرده گذار منتقل می نماید. وجود قرارداد صلح در کنار قرارداد جعاله با سپرده گذار به منظور قابلیت خرید و فروش گواهی مشارکت و گواهی پذیره در بازار ثانویه اینترنتی و امضاء سپرده گذار الزامی است. بانک از محل ارائه این خدمات اقدام به کسب درآمد بعنوان سهمی از سود یا زیان طرح سرمایه گذاری می نماید.

ابزارهای مالی در بانکداری PLS

در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی مشارکت و گواهی پذیره استفاده خواهد شد. بانک با صدور و ارائه گواهی های مشارکت و گواهی های پذیره و ایجاد بازار ثانویه معاملات گواهی مشارکت و گواهی پذیره و طراحی سبد گواهی مشارکت، در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای پولی و مالی حرکت و تحولات مهمی ایجاد خواهد نمود. اجرای مراتب فوق مستلزم این است که کلیه مشتریان داخلی و خارجی بطور شفاف با فرآیند انجام کار آشنا شده و با آگاهی لازم در این بانکداری مشارکت نمایند. ابزارهای مالی دیگری تواند در دو بخش ایجاد سبد گواهی مشارکت و استفاده از محصولات بیمه ای بمنظور پوشش و مدیریت ریسک در نظر گرفته شود.

ارتباط بین میزان ریسک و بازدهی در فعالیت های سرمایه گذاری و مالی و از طرفی ضرورت پوشش نیازهای تمامی را از نظر ریسک PLS گروه های مشتریان از منظر قبول ریسک، طبقه بندی محصولات و خدمات بانکداری می توان آنها را در سبدهای PLS اجتناب ناپذیر می نماید. از اینرو برای کاهش ریسک محصولات و خدمات بانکداری زیر قرار داد:

سبد گواهی مشارکت با حداقل ریسک و حداقل بازده

سبد گواهی مشارکت با ریسک متوسط و بازده متوسط

سبد گواهی مشارکت با ریسک بالا و بازده بالا

تشویق و حمایت بیمه ای از صاحبان سرمایه و همچنین کاهش ریسکهای مختلف از جمله ریسک های کژمنشی یا خطر رفتاری، انتخاب معکوس و عدم تقارن اطلاعات بانک میتواند اقدام به تأسیس نهادی برای انجام اقدامات حمایتی بنماید. برای جلوگیری از کژمنشی یا خطر رفتاری صاحبان سرمایه لازم است تا صرفاً بخشی از اصل سرمایه کژمنشی یا خطر اخلاقی در بازار بیمه به مواردی اشاره دارد که بیمه گذار با خرید بیمه رفتار خود را تغییر می دهد و با این تصور که بجای تامین، سعی در اعلام خسارت بیشتر کرده یا منش و رفتار خود را در امر مراقبت از اموال بیمه شده تغییر می دهد. به عنوان مثال بعضی از بیمه گذاران با خرید بیمه، دیگر مراقبت چندانی از دارایی بیمه شده خود نمی کنند و این عامل باعث افزایش خطرات بیمه شده می شود.

زیرساخت اداری، سازمانی و تشکیلاتی بانک PLS

کمیته راهبردی ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب گروه کارشناسی تفسیر و بازنگری مقررات و فرآیندهای بانکداری مشارکت PLS بانکداری مشارکت در سود و زیان واحد و واحد ممیزی محاسبات و واحد ارزیابی طرحها و واحد حقوقی با PLS اداره و در سود و زیان دایره اطلاع رسانی و ارائه خدمات شعبه مشارکت در سود و زیان و واحد امین و مدیریت مهندسی مالی تعریف شده است.

بحث و نتیجه گیری

صرفنظر از اینکه بانک دولتی و یا خصوصی باشد اساس تعیین نرخ بهره (PLS) در طرح مشارکت در سود و زیان تسهیلات بانکی بر مبنای نرخ بازدهی بخش حقیقی اقتصاد می باشد و بانک بعنوان واسطه وجوه با دریافت حق العمل و در مقام وکیل و یا عامل سپرده گذار کارمزد متعلقه را دریافت و تمامی بازدهی ناشی از امور سرمایه گذاری چه به صورت سود و یا زیان به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده گذار و مجری منتقل می شود. از طرفی بر این اساس بانکهای عامل براساس عقود مشارکتی می توانند سپرده های سرمایه گذاری را بر اساس وکالت عام و یا خاص بصورت مشاع و براساس تشخیص سپرده گذار (در محصولات اول یا دوم) و یا تشخیص خود (در محصول نوع سوم) در طرح و یا طرحهای پایان پذیر و یا پایان ناپذیر مورد نظر سرمایه گذاری نموده و بازدهی حاصل از سرمایه گذاری را بین سپرده گذاران تقسیم نمایند. در این رابطه بانک در اجرای وظیفه واسطه گری مالی خود منافع حاصل از سرمایه گذاری را پس از کسر حق العمل در قالب وکالت و یا عاملیت به صاحبان منابع پولی یعنی سپرده گذاران انتقال می دهد.

مجری نیز با مراجعه به شعب طرح مشارکت در سود و زیان پیشنهاد مشارکت در اجرای طرح را به بانک ارائه می نماید. شرایط و مقررات مشارکت از طریق پورتال اطلاع رسانی بازار ثانویه گواهی های مشارکت و گواهی های پذیره یا باجه اطلاع رسانی در شعب مجری طرح مشارکت در سود و زیان، به اطلاع مشتری رسانیده و وجه مربوطه به ارائه پیشنهاد (مطابق دستورالعمل مربوطه) از مشتری اخذ و اطلاعات مربوط به طرح پیشنهادی شامل طرح نامه، توجیه اقتصادی، فنی و مالی طرح و ... و سایر اطلاعات مربوطه از مجری اخذ می گردد.

بانک پس از ارزیابی پیشنهادیه مجری آن را به سپرده گذاران معرفی مینماید. سپرده گذار با ابراز تمایل درمشارکت در هر کدام از پروژه های پیشنهادی با خرید گواهی های مشارکت یا پذیره اقدام به سپرده گذاری برای مشارکت در آن پروژه می نماید.

در این طرح امین واحدی است که امور نظارتی فرآیند مشارکت در سود و زیان بانک درخصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها، ... با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی را به عهده دارد.

در بانکداری مشارکت در سود و زیان ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی مشارکت برای طر حهای پایان پذیر و گواهی پذیره برای طرح های پایان ناپذیر استفاده خواهد شد و بازار ثانویه معاملات گواهی ها و طراحی سبدگواهی مشارکت، در فعال نمودن و افزایش کارایی بازارهای پولی و مالی حرکت و تحولات مهمی ایجاد خواهد کرد.

کلیه عملیات بر اساس دستورالعملهای تدوین شده صورت خواهد گرفت. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان نیز با توجه به تعاریف فوق در قالب کمیته ها و واحدها و ادارات لازم تحلیل و سازماندهی شده اند.

در ابتدا می توان برای آزمایش این شیوه بانکداری با تاسیس یک شرکت درون بانک ملی اقدام به تشکیل نهادی برای این نوع بانکداری نمود و یا میتوان با تعریف و تاسیس یک شعبه جدید بانکداری مشارکت در سود و زیان را آغاز نمود. در حالت اول فعالیتهای بانکداری مشارکت در سود و زیان موازی با سایر فعالیت های شعبه متعارف صورت خواهد گرفت ولی کلیه عملیات مالی و حسابداری و سازمانی و تشکیلات از لحاظ حقوقی مجزا و تابع نهاد مالی جدید تاسیس شده خواهد بود.

منابع

۱. بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، تحلیل فقهی - اقتصادی انواع بیمه و ویژگی های شیوه حکومت اسلامی. پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران، ۱۳۸۲، تهران
۲. بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، تحلیل فقهی - اقتصادی ربا در وامهای مصرفی و سرمایه گذاری و کاستیهای فقه متداول در کشف احکام شارع، ارائه شده به همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲
۳. بیدآباد، بیژن و عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیررئوی و بازبینی ماهیت ربوی و غیررئوی عملیات بانکی متداول. مجموعه
۴. بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، بسترهای نر مافزاری تجارت و بانکداری الکترونیک در ایران.
۵. بیدآباد، بیژن، نرخ و پایه مالیاتی در مالیه اسلام و بنای حکمت در اصول فقه پویای امامیه، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران،
۶. دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی
۷. طرح مطالعاتی و کاربردی بانکداری مشارکت در سود و زیان (اداره تحقیقات و برنامه ریزی بانک ملی ایران) ۱۳۸۶-

۸. الهیاری فرد، محمود (۱۳۸۴)، خدمات بانکداری الکترونیک و نیازهای اجرائی آن در مقایسه تطبیقی هزینه عملیاتی خدمات مختلف بانکی، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ایران.

9. Bahrain Monetary Agency Issues New Islamic Banking Regulations, Vol. XLV No 5, 4 February 2002.
10. Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism",
11. Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006.

Operational Mechanism of PLS Banking (Introducing the financial instruments of participation certificates and underwriting certificates with international performance)

Ehsan Kiani Ghal'eno

Master of Accounting, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Sistan and Baluchestan, Iran

Abstract

Despite the attention of bankers to Profit and Loss Sharing (also called PLS or "participatory") banking method with the passage of nearly half a century of the design of this type of banking in the form of modern banking, the way has not been paved for the implementation of this type of banking yet. Various definitions of usury, and the appropriate operational, monitoring and management mechanisms needed for PLS banking are among the factors that did not allow the PLS banking to be operationalized. This paper offers the PLS implementation model so that we can overcome the above-mentioned problems. Determining the bank loan interest rate in this type of banking is the rate of return of the real sector of economy, and the bank receives the banking fees as the intermediary or attorney or depositor's agent, invests the depositor's financial resources in various projects and monitors the executor's activities. Return of investment for profit or loss is transferred to the owners of monetary resources, i.e. depositors. In this banking method, there is a unit which is responsible for monitoring the PLS process regarding proper implementation of the project, controlling the executive operations of the announced plans, determining how to allocate the resources and how to make optimum use of them, and dealing with financial statements.

In the PLS banking, new and innovative financial instruments and innovations such as certificates of participation for ending projects and underwriting certificates for endless projects are used. Secondary market of certificate transactions and participation certificate basket design and diversified insurance services will play an important part in activating and increasing the efficiency of the newly established markets.

All operations will be performed based on the formulated guidelines. The participatory banking structure will also be analyzed and organized with regard to the aforementioned definitions in the form of committees, units and administrations.

Keywords: Financial Instruments, Participation Certificates, Underwriting Certificates, International Performance
